

BOGUMIŁA CELER
PBP Książnica Pedagogiczna
im. A. Parczewskiego w Kaliszu,
Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
ORCID 0000-0003-1617-5334

ZESZYTY
KALISKIEGO TOWARZYSTWA
PRZYJACIÓŁ NAUK NR 21
STUDIA HISTORYCZNE
NAD ARCHITEKTURĄ,
URBANISTYKĄ I SZTUKĄ
KALISZ 2021
ISSN 1426-6547

SZTUKA (NIE)ZNANYCH KOBIET¹.
SCENOGRAFKA ANIELA WOJCIECHOWSKA W ŚWIETLE
UNIKATOWYCH ŹRÓDEŁ ZE ZBIORÓW SPECJALNYCH
KSIĄŻNICY PEDAGOGICZNEJ IM. A. PARCZEWSKIEGO
W KALISZU

WSTĘP

Artykuł jest próbą zaprezentowania dorobku jednej z polskich scenografek, jednak nie z pozycji historyka sztuki czy scenografii, ale z perspektywy bibliologa. Asumptem do podjęcia prac nad poniższym tekstem stała się wizyta ks. Andrzeja Gładysza w Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu latem 2021 r. oraz ofiarowane przez niego materiały wzbogacające archiwum rodziny Wiłkomirskich. Dar zawiera m.in. 28 szkiców dekoracji i kostiumów wykonanych dla amatorskiego teatru w Odivelas w Lizbonie oraz listy artystki skierowane do ks. Gładysza. Przekazane dokumenty, a także korespondencja Anieli Wojciechowskiej do ojca – Kazimierza Wiłkomirskiego i jego wspomnienia – stały się punktem wyjścia do wstępnego przyjrzenia się bliżej postaci A. Wojciechowskiej w świetle dostępnych w Kaliszu, unikatowych źródeł.

Spośród kilku kolekcji i spuścizn przechowywanych w Książnicy, archiwum rodziny Wiłkomirskich zajmuje szczególne miejsce. Przekazywanie do biblioteki na zasadzie depozytu materiałów dotyczących rodziny Wiłkomirskich rozpoczęło się w 2015 r. Duża liczba dokumentów trafiła do zbiorów w 2019 r. natomiast pod koniec 2020 r. właściciele spuścizny postanowili przekazać zgromadzone materiały na własność biblioteki jako dar. Ofiarodawcą była Fundacja Rodzi-

¹ Pierwsza część tytułu poniższego artykułu nawiązuje do realizowanego w roku akademickim 2019/2020 przez Instytut Sztuki PAN seminarium zatytułowanego „Wymazane. Sztuka/Nie/Znanych Kobiet”. Głównym zamierzeniem seminarium było „przywroćnienie pamięci o twórczyniach, nieuznawanych dotąd za pierwszoplanowe czy wręcz zapomnianych w dotychczasowych syntezach i historiach kultury”.

ny Wiłkomirskich założona w 2015 r., której celem było głównie promowanie i popularyzacja dorobku twórczego, artystycznego i pedagogicznego członków rodziny. Trzon spuścizny stanowią dokumenty pięciorga rodzeństwa: Kazimierza, Michała, Marii, Józefa i Wandy Wiłkomirskich. W zbiorze uwagę zwracają autografy muzyczne, listy oraz materiały, które dokumentują kompozytorską, pedagogiczną i koncertową działalność wybitnych polskich muzyków. W części poświęconej Kazimierzowi zachowały się także liczne fotografie. Obszerna jest również korespondencja rodzinna, głównie powojenna, a wśród niej wspomniane wyżej autografy kierowane przez Anielę Wojciechowską do ojca. Autorka opisuje w nich codzienne życie, problemy rodzinne, relacjonuje także swoje poczynania scenograficzne. Artykuł stanowi jeden z etapów badań wstępnych nad tą, wciąż jeszcze mało rozpoznaną spuścizną.

ANIELA WOJCIECHOWSKA – (NIE)ZNANA SCENOGRAFKA

Autorką wspomnianych wyżej szkiców dla portugalskiego teatru była Aniela Wojciechowska. Postać dziś mało znana i niesłusznie zapomniana. Artystka urodziła się 18 IV 1924 r. w Kaliszu, zmarła 18 IV 2014 r. w Józefowie pod Warszawą, przeżywszy 90 lat. Po opuszczeniu Kalisza w 1925 r. przez jej rodziców K. Wiłkomirskiego i Marię Fryde, mieszkała wraz z nimi w Warszawie. Na kilka lat przed wojną Wiłkomirscy przenieśli się do Wolnego Miasta Gdańska, gdzie Kazimierz objął ważną, tak z artystycznej, jak i politycznej racji, posadę dyrektora Polskiego Konserwatorium. Tam Aniela uczęszczała do Gimnazjum Polskiego. Była także uczennicą Gdańskiego Konserwatorium Muzycznego Macierzy Szkolnej, pobierając lekcje w klasie „gimnastyki rytmicznej”, którą prowadziła Adolfina Paszkowska², wybitna polska instruktorka tańca nowoczesnego, pedagog, reżyser operowy. Wojciechowska od najmłodszych lat wyróżniała się muzykalnością i zdolnościami tanecznymi. Pierwszy jej kontakt z A. Paszkowską nastąpił jeszcze w Warszawie, gdzie nauczycielka prowadziła z dużym sukcesem szkołę rytmiki i plastyki. Artystka jako kilkuletnia dziewczynka brała wówczas udział w pokazach uczennic A. Paszkowskiej w Teatrze Wielkim w Warszawie³.

² Paszkowska Adolfina (1884-1968) tancerka, pedagog, reżyser operowy. W latach 1901-1904 kształciła się w Instytucie E. Jacques'a-Dalcroze'a w Hellerau w Szwajcarii. Od 1904 r. prowadziła szkołę mimoplastyki rytmicznej w Kijowie. W 1919 r. przeniosła się do Warszawy, gdzie otworzyła kolejną szkołę. Na scenie Teatru Polskiego debiutowała własnym recitalem w 1920 r. Po zamknięciu warszawskiej szkoły przeniosła się do Gdyni i do wybuchu II wojny światowej uczyła rytmiki i plastyki operowej w gdańskim Konserwatorium Muzycznym Macierzy Szkolnej. Rozpoczęła tam współpracę z K. Wiłkomirskim. Po wojnie zamieszkała w Łodzi, a następnie we Wrocławiu i kontynuowała pracę dydaktyczną. Szerzej: „Paszkowska Adolfina”, w: *Słownik biograficzny teatru polskiego*, red. Zbigniew Wilecki (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994), 533-534

³ Kazimierz Wiłkomirski, *Wspomnienia* (Kraków: Polskie Wydawn. Muzyczne [1971]), 453.

Będąc uczennicą Gdańskiego Konserwatorium uprawiała taniec z wielkim zamiłowaniem, łącząc z nim swoją karierę zawodową. Warto zwrócić uwagę na fragment ze „Wspomnień” K. Wiłkomirskiego, w którym wyraża on szczery podziw dla talentu swojej córki:

jej taniec (...) miał wyraz, wdzięk, poezję, potrafił cieszyć i wzruszać razem. Ta skromna, bezpretensjonalna dziewczuszka w tańcu przeistaczała się całkowicie, jej spojrzenie, ruchy otrzymywały jakiś nowy, przejmujący wyraz, który zmieniał ją prawie nie do poznania. Widziałem w jej wykonaniu między innymi „Poliszynela” Rachmaninowa, „Halling” Griega (taniec pt. „Licho leśne”), „Walcę Es-dur” Chopina, „Serenadę” Moszkowskiego (taniec pt. „Dziewczyna i motyl”). Wspólnie ze swoją koleżanką Stankiewiczówną wykonywała pełne smaku i finezyjnego dowcipu kompozycje taneczne Paszkowskiej, będące stylizacją kaszubskich tańców ludowych. Pisałem do nich muzykę, posługując się elementami folkloru kaszubskiego⁴.

Il. 1. Aniela Wiłkomirska w *Poliszynelu* Rachmaninowa, Gdańsk 1937.
Źródło: Kolekcja rodziny Wiłkomirskich, Książnica Pedagogiczna
im. A. Parczewskiego w Kaliszu

⁴ Tamże, 462.

Niestety trwałe uszkodzenie stawu skokowego podczas jednej z prób uniemożliwiło jej dalszą naukę tańca. Mimo trudnych warunków wojennych, które nadeszły tuż po wspomnianym wypadku, Aniela nie przerwała studiów muzycznych. Po wojnie ukończyła klasę fortepianu Marii Wilkomirskiej w Państwowej Średniej Szkole Muzycznej w Łodzi. W latach 1948-1954 studiowała na Wydziale Scenografii Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Była uczennicą Władysława Daszewskiego⁵, wybitnego scenografa, jednego z twórców nowoczesnej scenografii polskiej.

Na uwagę zasługuje działalność Wojciechowskiej w harcerstwie. Jak wspomina ks. A. Gładysz, należała do Związku Harcerstwa Polskiego od czasów przedwojennych aż do rozwiązania go przez komunistów w 1950 r. i osiągnęła w nim znaczące funkcje. Podczas okupacji działała w harcerskiej konspiracji. Z racji dobrej znajomości języka niemieckiego pracowała w centrali telefonicznej, zbierając z podsłuchu różne informacje. Ks. Gładysz podkreśla, iż:

(...) była to praca niesłychanie ryzykowna. Podczas Powstania Warszawskiego była sanitariuszką. Nie należała do PZPR-u ani do żadnej podobnej organizacji. Była gorącą patriotką⁶.

Niemal całe swoje dorosłe życie artystka spędziła w Warszawie, gdzie poznała na studiach przyszłego męża Andrzeja Wojciechowskiego, z którym miała dwoje dzieci: starszą Martę i Piotra. Marta z czasem ukończyła studia polonistyczne i muzykologiczne. Pracowała jakiś czas w redakcji „Ruchu Muzycznego”, następnie poświęciła się pedagogice z trudną młodzieżą, podobnie jak jej mąż Łukasz Ługowski. Syn Piotr zdobył wykształcenie w zakresie metaloplastyki. Niestety małżeństwo Wojciechowskiej zawarte w 1951 r. po dziesięciu latach zakończyło się rozwodem⁷.

Jako scenografka, Aniela współpracowała z teatrami warszawskimi: w latach 1951-1953 z teatrem Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej, w latach 1956-1965 z Teatrem Dramatycznym, w latach 1962-1964 z Teatrem Narodowym. Ponadto tworzyła dekoracje do przedstawień w Teatrze Ateneum, Teatrze Ziemi

⁵ Władysław Daszewski (1902-1971) – polski scenograf, karykaturzysta, dyrektor teatru malarz i pedagog, prof. ASP w Warszawie; twórca kierunku neorealistycznego w scenografii polskiej; bliski współpracownik Leona Schillera. W latach 1920-1922 studiował na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w pracowni Stanisława Noakowskiego, następnie w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych. Od 1927 projektował scenografię dla teatrów warszawskich i lwowskich. W 1934 r. został profesorem, a w 1964 r. dziekanem Wydziału Scenografii Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, w latach 1946-1948 wykładowcą Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Łodzi. Szerzej: „Daszewski Władysław”, w: *Słownik biograficzny teatru polskiego*, red. Zbigniew Wilski (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994), 151-154.

⁶ Relacja ks. Andrzeja Gładysza.

⁷ Wilkomirski, *Wspomnienia*, 220.

Mazowieckiej oraz w dawnym Teatrze Wojska Polskiego⁸. Wykonywała również projekty dekoracji i kostiumów dla innych teatrów i oper polskich. Współpracowała między innymi z Janem Kosińskim⁹ przy scenografii do „Krzeseł” Eugene’a Ionesco (1957), jednocześnie przygotowując się, jako asystentka scenografa, do premiery sztuki „Pan Puntillo i jego sługa Matti” Bertolta Brechta w Teatrze Dramatycznym. W liście do ojca pisze:

(...) Teraz powinnam sobie jeszcze w wolnych chwilach postudiować rozdziały z „Theaterarbeit” mówiące o „Panu Puntilli”. Następną premierą będzie właśnie to, z tym, że reżyseruje młody reżyser Swinarski Konrad¹⁰, b. asystent Brechta (stypendysta), dekoracje robić będzie ów kuzyn Mellera, a mój kolega młodszy Rumiński¹¹.

⁸ AGORA Kronika teatru polskiego 1944-2014 [online] <http://www.hypatia.pl/web/pageFiles/static/5/agora-kronika-teatru-polskiego-1944-2014.pdf> [dostęp: 22 XI 2021].

⁹ Jan Kosiński (1916-1974), polski scenograf teatralny, teatrolog, eseista. Był synem Kazimierza, nauczyciela polonisty, literata, historyka literatury, oraz Aleksandry Eugenii z Chodnikiewiczów. W 1941 r. ożenił się z Marią Łodyńską, historykiem sztuki. Studiował w warszawskiej ASP u M. Kotarbińskiego i W. Daszewskiego; w 1937 r. na Międzynarodowej Wystawie Sztuki i Techniki w Paryżu otrzymał złoty medal; związany z teatrami Warszawy, choć współpracował także z innymi, np. Starym Teatrem za dyrekcji A. Pronaszki; ceniony przez najwybitniejszych inscenizatorów, jak L. Schiller, E. Axer, L. René czy W. Horzycy; współautor widowisk. „Kosiński Jan Kazimierz”, w: *Słownik biograficzny teatru polskiego*, red. Zbigniew Wilski (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994), 330-332.

¹⁰ Konrad Swinarski, (1929-1975) polski reżyser teatralny, telewizyjny, filmowy i operowy, inscenizator i scenograf. Stworzył własny styl, dzięki któremu uważany jest za jednego z najbardziej oryginalnych i najwybitniejszych twórców w historii polskiego teatru. Wywarł wpływ na polskich reżyserów teatralnych – Jerzego Grzegorzewskiego, Krystiana Lupę, Jerzego Jarockiego, Macieja Prusa, Grzegorza Jarzynę czy Krzysztofa Warlikowskiego. W 1955 r. powstało pierwsze samodzielne przedstawienie Swinarskiego – „Żeglarz” Jerzego Szaniawskiego w Teatrze im. Bogusławskiego w Kaliszu. W 1965 r. rozpoczęła się jego wieloletnia współpraca ze Starym Teatrem im. Heleny Modrzejewskiej w Krakowie. Tam też zrealizowane zostały jego najśłynniejsze inscenizacje. Do historii przeszła przede wszystkim cechująca się wyjątkową oryginalnością inscenizacja „Dziadów” Adama Mickiewicza, których premiera miała miejsce 18 lutego 1973 r. 30 maja 1974 r. odbyła się premiera „Wyzwolenia” Stanisława Wyspiańskiego, ostatnia premiera sztuki reżyserowanej przez niego na scenie Starego Teatru. Spektakl powszechnie uznano za arcydzieło. W 1975 r. rozpoczął w Starym Teatrze przygotowania do wystawienia „Hamleta” Szekspira, lecz prace przerwała tragiczna śmierć reżysera. Szerzej: „Swinarski Konrad Ksawery”. w: *Słownik biograficzny teatru polskiego*, red. Zbigniew Wilski (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994), 683-686.

¹¹ Teka XV, Listy rodzinne do K. Wiłkomirskiego: Aniela Wojciechowska, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu, Kolekcja rodziny Wiłkomirskich, sygn. Col. III.

W Teatrze Dramatycznym była asystentką scenografa Józefa Szajny¹², wybitnego malarza, scenografa, reżysera, twórcy nowatorskich przedstawień teatralnych, głównego reprezentanta nurtu zwanego teatrem narracji plastycznej. Asystowała mu m.in. podczas realizacji sztuk „W małym dworku” oraz „Wariat i zakonnica” Stanisława Ignacego Witkiewicza, w reżyserii Wandy Laskowskiej.

Jedną z pierwszych wykonanych przez Wojciechowską samodzielnie scenografii była dekoracja do sztuki „Lato siedemnastej lalki” Raya Lawlera, w reżyserii Andrzeja Makarewicza, wystawionej w także w Teatrze Dramatycznym w 1959 r.

Szczególnie cennym wspomnieniem była dla niej praca nad scenografią dla Opery Wrocławskiej do „Kopciuszka” Siergieja Prokofiewa. Premiera baletu miała miejsce w 1959 r. Kierownikiem artystycznym Opery był wówczas Kazimierz Wiłkomirski, który mając okazję w latach 40. XX w. podziwiać wspomniany balet w moskiewskim Teatrze Wielkim postanowił wystawić go w Operze Wrocławskiej. Stworzenie oprawy scenograficznej powierzył swojej córce Anieli. W swoich „Wspomnieniach” muzyk tak opisuje tę decyzję:

Wykonanie oprawy scenograficznej baletu powierzyłem mojej córce Anieli – i zaiste nie musiałem się tego później wstydzić ani żałować. W ciągu dwudziestu lat, które minęły od wrocławskiej premiery „Kopciuszka”, Aniela zdążyła zaprojektować szereg różnych scenografii dla teatrów operowych i dramatycznych Warszawy, Poznania, Wrocławia, Gdańska i innych miast Polski, jednak według mojego przekonania ten właśnie spektakl zajmuje w jej dorobku miejsce szczególne ze względu na jego na wskroś oryginalny styl i absolutną zgodność między artystycznym zamierzeniem i osiągnięciem. (...) Pamiętam, że ile razy przechodziłem przez scenę przed rozpoczęciem przedstawienia, zawsze uderzała mnie niezwykłość dekoracji¹³.

Premiera „Kopciuszka” okazała się ważnym wydarzeniem w życiu teatralno-muzycznym Wrocławia, była też bardzo pozytywnie recenzowana w lokalnych gazetach. Natomiast w czasopiśmie „Teatr” ukazała się obszerna recenzja autorstwa Tacjanny Wysockiej. Wybitna polska tancerka, choreografka, kierownik baletu, pedagog tak pisała:

¹² Józef Szajna (1922-2008) – polski malarz, scenograf, reżyser, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. W czasie II wojny światowej więzień niemieckich obozów KL Auschwitz i Buchenwaldu. Studiował w krakowskiej ASP, dyplom z grafiki otrzymując w 1952 roku, zaś dyplom ze scenografii w 1953 r. W latach 1955-1966 był współzałożycielem, dyrektorem, dyrektorem artystycznym Teatru Ludowego w Krakowie. Opracował scenografię i reżyserował wiele przedstawień teatralnych w kraju i za granicą. Jego prace były i są wystawiane w wielu miastach Polski i na licznych wystawach światowych. Szerzej: „Szajna Józef”, w: Dariusz Kosiński, *Słownik teatru* (Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa, 2006), 427-428.

¹³ Kazimierz Wiłkomirski, *Wspomnienia ciąg dalszy* (Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1980), 300.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Il. 2. Scenografia do sztuki „W małym dworku” Stanisława Ignacego Witkiewicza wykonana przez Józefa Szajnę we współpracy z A. Wojciechowską. Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Il. 3. Scenografia do sztuki „Lato siedemnastej lalki” Raya Lawlera wykonana przez A. Wojciechowską. Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

(...) Zaczęłabym swoje sprawozdanie od okrzyku: brawo, młodzież! Najmłodszy nasz czołowy choreograf Jerzy Gogół, młoda scenografka Aniela Wojciechowska, zaledwie pełnoletni tancerze Ruta Sylldorf i Bronisław Kropidłowski – oto bohaterowie wrocławskiego spektaklu¹⁴.

Kolejnym z większych osiągnięć scenograficznych artystki, zrealizowanym również w Operze Wrocławskiej, była dekoracja wykonana do spektaklu „Teodora Gentlemana” Tadeusza Szeligowskiego, którego premiera miała miejsce w 1963 r. W korespondencji do ojca scenografka relacjonuje prace nad przedstawieniem oraz związane z premierą przeżycia. Warto tu zacytować fragmenty jednego bardzo obszernego listu:

Tatusiátko moje naj-naj-najukochańsze!

(...) Tak więc już po wszystkim. Ciężkie to były dni, jeszcze cięższe wieczory. Wyobraź sobie „Teodor” spotkał się z niesłychanym powodzeniem i uznaniem! Ku memu zdumieniu urządzono wprost owację, brawa nie milkły, mimo opadania na dłużej kurtynie. (...) I ja również co i raz odbierałam liczne i entuzjastyczne gratulacje, (...) co i raz ktoś tam chciał się mnie przedstawić, lub sam podchodził po to tylko, żeby mi wyrazić swoje uznanie itd. A przecież sam wiesz, ile tam złego, ile rzeczy i spraw było złych, a w każdym razie ile nie takich, jakie ja chciałam... Boże! Jakby to przedstawienie wyglądało, żebyś była mogła wydusić z tej opery, jej pracowników, zaopatrzenia, a wreszcie i z reżysera to wszystko, co i jak zamierzałam! Wtedy mógłby to być rzeczywiście mój i rzeczywiście zasłużony triumf. Wczoraj zwrócił się do dyrekcji opery jakiś pan z prośbą, żeby mnie odnaleźć, bowiem opiekował się właśnie grupą cudzoziemskich obserwatorów, gości festiwalu (dyrektor opery jugosłowiańskiej i choreograf i scenograf opery w Brnie). Chcieli koniecznie mnie poznać i porozmawiać. Tak więc spotkałam się z nimi (...). Okazało się, że obaj panowie w imieniu (nieczytelne) opery zdecydowali wystawić „Teodora” na swojej scenie, że uważają go za bardzo interesującą pozycję. Ów scenograf chciał się dowiedzieć, jak mi się przy tym pracowało, wypytywał o techniki (...). Mogłam tylko poskarżyć się nieco na niemożność uzyskania sum gwarantujących scenografowi w Polsce możliwość pełnej realizacji swojej koncepcji, na trudności organizacyjne, rynkowe braki, (...) a także dać do zrozumienia, że w operach polskich w ogóle, a we wrocławskiej w szczególności niesłuchanie trudno jest przełamać głęboko zakorzenione nawyki starego operowego teatru i namówić do szukania nowych technik, metod, tworzyw. Przy okazji opowiedział mi ów pan sporo z własnej praktyki, a mnie zazdrość brała słuchać w jak odmiennych warunkach tam pracuje. Szczegóły opowiem Ci sama. Dość, że zapisał sobie mój warszawski adres i postanowił napisać do mnie, a także przysłać mi próbki różnych osobliwych tworzyw, jakich używają do dekoracji i kostiumów, twierdząc, że to nie jest u nich trudne do otrzymania, a że w mniejszych ilościach mogliby mi po prostu odstąpić i przysłać z posiadanych przez teatr zapasów (!??). No, zobaczymy. Jedne sprawy krytykował, inne chwalił, a ja czułam się bardzo głupio, bo przecież lepiej od kogokolwiek zdaję sobie sprawę

¹⁴ Tacjana Wysocka, „Kopciuszek w Operze Bałtyckiej”, *Teatr* 9 (1959): 22.

ze wszystkich niedociągnięć, braków tej scenografii i całego spektaklu. Niemniej oceniam sobie tę rozmowę dość pozytywnie. Ostatecznie nie musieli sobie zadawać trudu rozmawiania ze mną, gdyby nie byli szczerze tym zainteresowani, prawda?

(...) Tak więc dałam się niechcący porwać owemu entuzjazmowi, jaki towarzyszył naszemu wspólnemu występowi z „Teodore”m. Nazajutrz zaczęły się nowe kłopoty. Cały ten transport nie wyszedł nam jak i dekoracjom na zdrowie. (...) Sam wyładunek i montaż zabrał dość dużo czasu.

(...) Na spektaklu byłam przez cały czas za kulisami. Nie miałam ze wstydu, sił i odwagi wyjść na widownię. Publiczność znów wiwatowała i klaskała bez miary. Trzeba przyznać, że bardzo przychylnie odnieśli się do tego przedstawienia. (...) Mnie oczywiście też wyciągnęli tancerze na scenę, ale ja się ukloniwszy szybciotko wycofałam się, bo nie lubię całej tej baletowej bieganiny.

(...) Co ja bym dała za to, żeby wreszcie w życiu popracować samodzielnie na stałe (mniej więcej) w jakimś porządnym teatrze. Poryczałam sobie trochę do poduszki, bo to doprawdy wszystko razem bardzo przykre! Cała moja nadzieja w tym, że kiedy się wreszcie pozbędę asystentury, a z czasem może kiedy zdolam zapewnić sobie możliwość opuszczania domu i dzieci – będę wystarczająco dopilnowywać wykonawstwa moich projektów i nie będę się wtedy musiała wstydzić tego co w moim imieniu pokazują na scenie. (...) Myślę, że o nie małym przekonaniu do tego zawodu z mojej strony powinien świadczyć fakt, że się z takim wyborem, mimo wyjątkowych trudności i niesprzyjających pod żadnym względem warunków trzymam go mimo wszystko, a nawet – wciąż jeszcze nie tracę ochoty do tego, żeby się z niego nie dać wysadzić, a wręcz przeciwnie, może nawet jeszcze coś w nim zdziałać. Widzisz jest w Polsce wyjątkowo dużo zdolnych i bardzo, bardzo zdolnych scenografów, ściślej mówić plastyków uprawiających scenografię. Otóż ja doskonale wiem o tym, że są dziesiątki dużo ode mnie zdolniejszych i ciekawszych i nie o nich mi chodzi. Słusznie robią więcej ode mnie i słusznie cieszą się wzięciem i uznaniem. Chodzi o tych innych, pytam się, dlaczego i z jakiej racji i na jakiej zasadzie robią dużo scenografii ci inni, których również nie brak, a którzy – nie śmieją się – są naprawdę mniej zdolni i mniej mają do powiedzenia niż powiedzmy ja? (...) Jakże słuszne i na miejscu były słowa powiedziane po „Teodorze” St. Romańskiego¹⁵ wykrzykującego zachwyty na moją cześć – „ale ja nie znałem cię zupełnie z tej strony!” Otóż to. Najśmieszniejsze, a zarazem najtragiczniejsze, że ja sama jasne zupełnie nie znam swoich możliwości... bo i skąd??¹⁶

¹⁵ Stanisław Romański – (1918-2014) tenor, który stał się jednym z największych artystów scen polskich. W latach 1948-1949 solista Estrady Łódzkiej, a w latach 1948-1949, 1953-1955 i 1957-1959 solista Opery Wrocławskiej. Był także aktorem Teatru im. Bogusławskiego w Kaliszu (1949-1950) i Teatru Ziemi Opolskiej (1950-1051) oraz solistą Opery Śląskiej w Bytomiu (1951-1953). W latach 1955-1957 dyrektor Operetki Dolnośląskiej we Wrocławiu. W latach 1960-1978 czołowy tenor Teatru Wielkiego im. Moniuszki w Poznaniu. Współpracował także z Operą Warszawską. Szerzej: Stanisław Romański [online] <http://www.operomania.hg.pl/spiewacy/romanski.html> [dostęp: 4 XII 2021].

¹⁶ Teka XV, Listy rodzinne do K. Wiłkomirskiego: Aniela Wojciechowska, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu, Kolekcja rodziny Wiłkomirskich, sygn. Col. III.

W zbiorach specjalnych Książnicy, w archiwum Wiłkomirskich, zachowało się kilka fotografii artystki z tego okresu. Jedną z nich wykonała Halina Dorysowa, żona Benedykta Dorysa. Rodzina Wiłkomirskich była zaprzyjaźniona z obo-

Il. 4 Aniela Wiłkomirska, 1964, fot. Halina Dorysowa. Źródło: Kolekcja rodziny Wiłkomirskich, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu

giem wybitnych fotografów. Przyjaźń rozpoczęła się jeszcze w czasie ich pobytu w Kaliszu, kiedy Benedykt był utalentowanym uczniem klasy skrzypiec Alfreda Wiłkomirskiego. Wojciechowska na łamach „Gazety Wyborczej” tak wspomina tę przyjaźń:

Przedmiotów teoretycznych uczył Go mój ojciec Kazimierz, o rok tylko starszy. Od tamtych czasów datowała się bliska, serdeczna, trwała przyjaźń między Dorysami a całą naszą rodziną, szczególnie Kazimierzem i jego muzycznym rodzeństwem. (...). Wszyscy członkowie naszej rodziny mieli wiele pięknych zdjęć wykonanych przez Jerzego Benedykta i Jego żonę. W 1930 r. zawisły w hallu atelier Foto-Dorys dwa portrety moje, sześciolatniej wówczas dziewczynki (tym to portretem zawdzięczam „zaangażowanie” mnie przez reżysera Szaro do finałowych scen filmu, jeszcze niemego – „Na Sybir”)¹⁷.

Prezentując twórczość Wojciechowskiej należy także wspomnieć o scenografii i projektach kostiumów, które artystka wykonała do „Wesela Figara” Wolfganga Amadeusza Mozarta. Premiera spektaklu, którego reżyserem była Lia Rotbaumówna, niezwykle utalentowana tancerka z bogatym doświadczeniem, później zaś autorka własnych prac choreograficznych, w końcu zaś – reżyserka przedstawień operowych o indywidualnym stylu, odbyła się w Teatrze Wielkim w Warszawie 21 marca 1970 r. O uroku kostiumów wykorzystanych w sztuce świadczą szkice zachowane w archiwum Teatru Wielkiego.

¹⁷ Aniela Wiłkomirska-Wojciechowska, „Jerzy Benedykt Dorys. Wspomnienie”, *Gazeta Wyborcza* (1996): 12.

Il. 5-7. Projekt kostiumów postaci: Basilio, Wieśniaczka i Wieśniak autorstwa A. Wojciechowskiej do „Wesela Figara” Wolfganga Amadeusza Mozarta. Źródło: Archiwum Teatru Wielkiego, Opera Narodowa

Warto również w tym miejscu zaznaczyć, że w 1977 r. Wojciechowska przygotowała scenografię do „Awantury w Pacynkowie Pehra i Spáčila” w Teatrze im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu. Pracowała też niejednokrotnie dla Opery Bałtyckiej w Gdańsku. Jej scenografie, jak podkreśla ks. A. Gładysz, nie były awangardowe, natomiast odznaczały się wielką starannością wykonania, dużą fantazją, bogatą kolorystyką oraz nawiązaniem do stylu epoki akcji lub czasu skomponowania dzieła.

Artystka swoją twórczość prezentowała na wystawach zbiorowych m.in. w 1964 r. na Biennale w Wenecji oraz w 1966 r. na Wystawie Scenografii z okazji 200-lecia Teatru Narodowego w Warszawie. O jednej z wystaw, w której nie mogła uczestniczyć, tak pisała do ojca:

Wczoraj nastąpiło otwarcie wystawy scenograficznej ogólnopolskiej – pierwszej tego wymiaru od lat. Bardzo to dla mnie niezdrowe, że nie wzięłam w niej udziału. (...) Cóż, ani rusz nie mogłam. Moi koledzy – albo mieli mnóstwo do pokazania, albo, jak mało pokazywali to już – jak! Ja doprawdy w tym roku nie mogłam ani myśleć o przygotowaniu nowych plansz, (...), makiet itp. ze sztuk przeze mnie wystawianych. (...) A dla odmiany Kosiński w przededniu otwarcia wycofał się sam z wystawy (tj. swoje prace), uznawszy, że komisja wystawowa źle potraktowała jego projekty, w sposób jego zdaniem uwłaczający. (Zawiesili b. małe formaty zdjęć, nie te, które on polecił zrobić, a chciał wystawić tylko zdjęcia sztuk i scen z dekoracjami i aktorów w jego kostiumach (...)). Do tego na wprost jego mizernych prac wystawili obfitość makiet, wielkich zdjęć projektów

niejakiego Mariana Stańczaka¹⁸ – asystenta Daszewskiego z Akademii, niewiele starszego ode mnie. Jeżeli za parę lat powtórzą wystawę podobną, a ja nie przestanę do tego czasu zajmować się scenografią, koniecznie będę musiała wziąć udział w czymś takim. O ile oczywiście do tego zdążę się jeszcze nauczyć malować jak prawdziwy plastyk. Jeżeli Tatuś rzeczywiście w tych dniach przyjedzie do Warszawy – musimy pójść na tę wystawę oboje. Może wtedy zrozumiesz nareszcie moje zastraszanie, opory, mój krytycyzm¹⁹.

Oprócz działalności scenograficznej zajmowała się także pracą pedagogiczną. W latach 1961-1964 prowadziła wykłady i zajęcia praktyczne w Centralnej Poradni Amatorskiego Ruchu Artystycznego, m.in. dla kierowników świetlic ukraińskiej mniejszości narodowej, działaczy świetlicowych Polonii francuskiej i wykładowców seminariów Teatralnego Uniwersytetu Powszechnego w Pałacu Kultury i Nauki. Od 1966 r. rozpoczęła pracę na stanowisku asystenta w Katedrze Scenografii Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Natomiast w latach 1967-1968 była nauczycielem wychowania plastycznego w Liceum Ogólnokształcącym w Szymanowie²⁰.

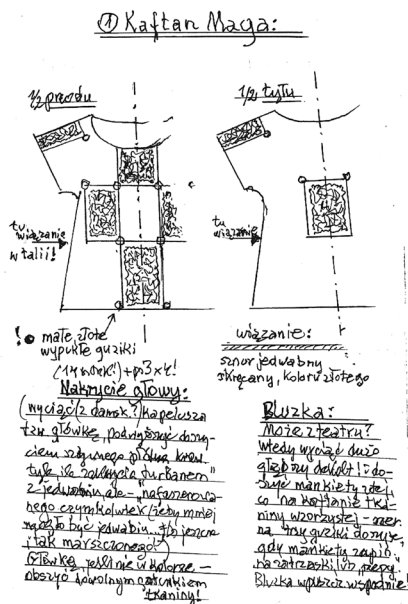
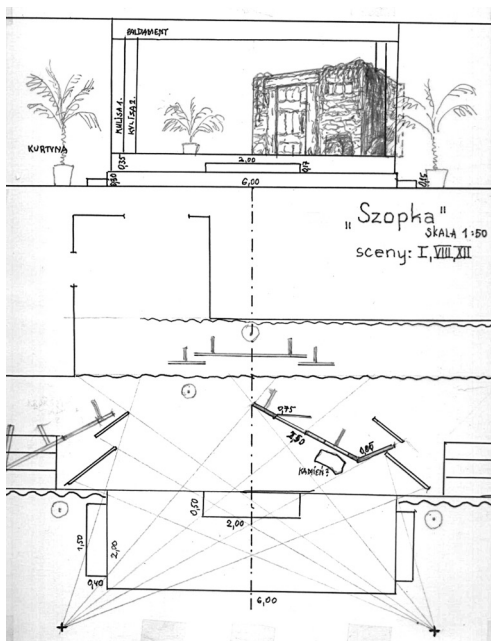
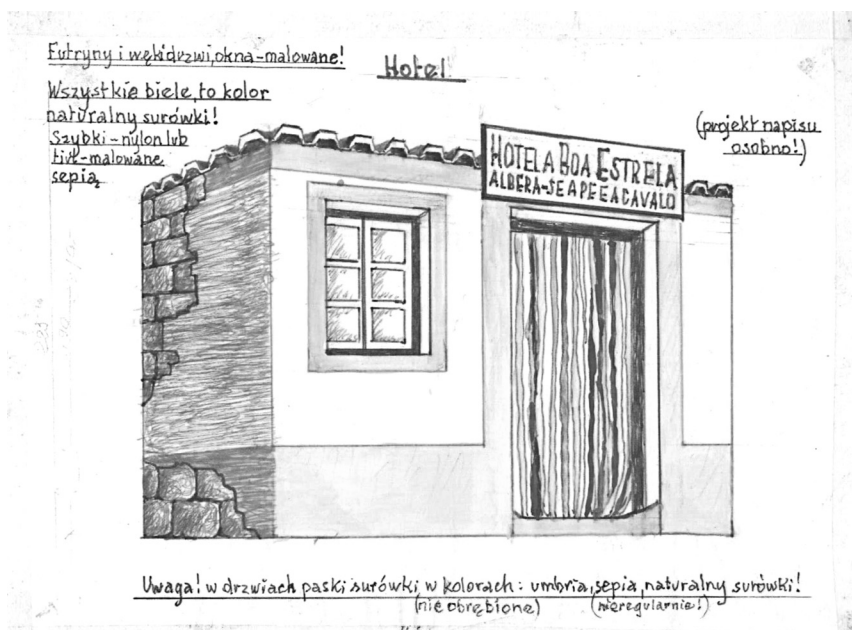
KS. ANDRZEJ GŁADYSZ I SCENOGRAFIE WOJCIECHOWSKIEJ DLA AMATORSKIEGO TEATRU W ODIVELAS W PORTUGALII

Ostatnią scenografią Anieli Wojciechowskiej był projekt wykonany dla amatorskiego teatru w Odivelas w Portugalii, który zorganizował i prowadził wspomniany wyżej ks. A. Gładysz. Artystka, słysząc o zamiarach księdza, sama zaproponowała wykonanie dekoracji do planowanego przedstawienia. Sztuka, autorstwa francuskiego dominikanina Aimon-Marie Roguet'a (1906-1991), opowiadała o pokłonie Trzech Magów w Betlejem. Ponieważ był to fragment zwykłych jasełek, ks. Gładysz wymyślił dla tego przedstawienia tytuł „Anjos e Magos” (Aniołowie i Magowie). Projekty, tak dekoracji, jak i kostiumów

¹⁸ Marian Stańczak (1919-2005) Scenograf teatralny i telewizyjny. W latach 1952-1996 wykładowca warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych. Szerzej: Marian Stańczak [online] <https://encyklopediateatru.pl/osoby/6322/marian-stanczak> [dostęp: 4 XII 2021].

¹⁹ Teka XV, Listy rodzinne do K. Wiłkomirskiego: Aniela Wojciechowska, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu, Kolekcja rodziny Wiłkomirskich, sygn. Col. III. List pochodzi z 1962 roku i dotyczy głośnej wystawy, która miała miejsce w tym roku, pt.: *Polskie dzieło plastyczne w XV-lecie PRL*, zorganizowanej na zlecenie Ministerstwa Kultury i Sztuki przez Centralne Biuro Wystaw Artystycznych „Zachęta”, prezentowanej w salach Pałacu Kultury i Nauki. Obszernie i wnikliwie pisze o tym kontekście i wystawie Joanna Stacewicz-Podlipska, *Przed i po „wielkim Jutrze”. Zachęta i wystawy scenografii*, (Warszawa: Zachęta, ISPAN, 2019).

²⁰ Maria Serafińska, *Słownik artystów plastyków: artyści plastycy okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970; słownik biograficzny* (Warszawa: Okręg Warszawski ZPAP, 1972), 624..

II. 8-10. Przykładowe projekty dekoracji i kostiumów Anieli Wojciechowskiej dla amatorskiego teatru w Odivelas w Lizbonie ze zbiorów specjalnych Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu

do spektaklu, były wykonane z taką dbałością, jak dla teatru profesjonalnego. Ks. Gładysz wspomina:

Praca nad scenografią kosztowała ją wiele trudu i cierpienia. Aniela była już bardzo chora i słaba. Każde pochylenie się nad rysownicą było połączone z silnym bólem. Wiem, że traktowała tę pracę jako swój „śpiew łabędzi” kończący jej bogatą twórczość artystyczną. Dlatego ubolewam, że realizacja projektów z różnych obiektywnych przyczyn, była bardzo niedoskonała²¹.

Przedstawienia odbyły się w dniach 27 XI – 19 XII 2010 r. i miały kilkanaście powtórzeń w kilku miejscowościach Portugalii, również i w Lizbonie. Szkice dekoracji i kostiumów były wykonane przez Wojciechowską szczególnie starannie i drobiazgowo. W listach kierowanych do ks. Gładysza scenografka przekazywała bardzo dokładne wskazówki dotyczące realizacji projektów. Artystka w całej swojej działalności scenograficznej znana była w środowisku teatralnym ze swej wyjątkowej staranności i dbałości o najdrobniejsze nawet szczegóły.

W toku pracy nad niniejszym tekstem niezwykle istotny okazał się dla autorki kontakt z ks. Gładyszem oraz jego wspomnienia. Stąd też przybliżenia, choć w kilku słowach, wymaga także ta postać. Spokrewniony z żoną Kazimierza Wiłkomirskiego, Marią z domu Fryde, w dzieciństwie ks. Gładysz miał bardzo często kontakt z wybitnym muzykiem. W 1958 r. został przyjęty do Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej we Wrocławiu do klasy K. Wiłkomirskiego. Tak wspomina swego nauczyciela i rodzinę światowej sławy muzyków:

urodziłem się w styczniu 1940 r. i wkrótce po urodzeniu moja Matka wraz ze mną zamieszkała w Pilawie. (...) Do tejże Pilawy przyjeżdżali Wiłkomirscy, mieszkający podczas okupacji w Warszawie. Byłem wtedy małym dzieckiem, więc i moje wspomnienia są zaledwie wrywkowe. Pamiętam, może nawet bardziej, niż wuja, jego wiolonczelę, która mnie intrygowała i fascynowała, a której nie wolno mi było dotykać. Pamiętam dźwięki wiolonczeli, szczególnie rano, gdy wstawałem, a także wieczorem, gdy zasypiałem, bowiem Wuj nieraz grywał mi różne śpiewne utwory w charakterze kołysanek. Byłem tak przyzwyczajony do widoku wiolonczeli, że gdy kiedyś przyjechała Wanda ze skrzypcami, bardzo mnie one zdziwiły i zapytałem, czy ta mała wiolonczela, to może dla mnie? (...) Pewnego dnia przyszedł Wujek z niecodziennym zapytaniem: „A może byście chcieli, bym uczył Jędrka grać na wiolonczeli?” Zawołano mnie i zapytano o zdanie. A ja oczywiście, nie zdając sobie sprawy z tego co robię i że wydają na siebie dożywotni wyrok (zresztą wcale nie najgorszy) odpowiedziałem, że tak. Od samego początku Wujek zadbał o mój właściwy i wszechstronny rozwój muzyczny²².

²¹ Relacja ks. Andrzeja Gładysza.

²² Andrzej Gładysz, „Kilka wspomnień związanych z osobą wuja Kazimierza”, ma-

Il. 11. Uczniowie Kazimierza Wiłkomirskiego w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej we Wrocławiu (klasa kameralna, pierwszy z lewej siedzi K. Wiłkomirski, drugi z prawej siedzi Roman Suchecki²³, za nim stoi Andrzej Gładysz) Źródło: Kolekcja rodziny Wiłkomirskich, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu

Andrzej Gładysz – wykształcony muzyk, wiolonczelista – przyjechał do Portugalii w listopadzie 1980 r. i podjął pracę jako nauczyciel w Szkole Muzycznej dr Torres Vedras. Uczył również w Evorze i Alges, wkrótce jednak porzucił działalność pedagogiczną na rzecz powołania kapłańskiego. Nowicjat rozpoczął 1 października 1981 r. i kontynuował naukę w Seminarium Duchownym Pallotyńców w Polsce. Święcenia kapłańskie przyjął 9 maja 1987 r. Rok później wyjechał na misje do Portugalii, gdzie przez 22 lata z wielkim zaangażowaniem pełnił kapłańską posługę. Był założycielem i kapelanem duszpasterstwa polskiego w Portugalii, a odprawiane przez niego msze święte w j. polskim w parafii w Odivelas były stałym miejscem spotkań Polaków i Polonii w Portugalii. Warto dodać, że w 2012 r. podczas oficjalnej wizyty w Portugalii prezydenta Bronisława Komor-

szynopis, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu, Kolekcja rodziny Wiłkomirskich.

²³ Roman Suchecki (1933-2003) – muzyk, wiolonczelista, solista i kameralista, pedagog, profesor zwyczajny sztuk muzycznych, pierwszy rektor Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy. Szerzej: „Roman Suchecki”, w: *Leksykon polskich muzyków pedagogów urodzonych po 31 grudnia 1870 roku*, red. Katarzyna Jan-czewska-Sołomko (Kraków: „Impuls”, 2008), 467.

rowskiego, pallotyn został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Oprócz pracy kapłańskiej, kontynuował także działalność artystyczną. Grupę teatralną, parafialną w Odivelas ks. Gładysz założył w Wielkim Poście 2009 r.

PODSUMOWANIE

Kończąc, warto odnotować jeszcze jedno wspomnienie ks. Gładysza o Wojciechowskiej:

była to osoba o wielkiej szlachetności, kulturze, uczciwości, dobroci, prostolinijności. Była głęboko i szczerze wierząca bez żadnej przesady czy bigoterii. (...) Była żywą kroniką rodziny Wiłkomirskich, o czym świadczy np. drzewo genealogiczne, znajdujące się obecnie w zbiorach Książnicy Pedagogicznej w Kaliszu, była kopalnią wiadomości i wszelkiego rodzaju anegdot i dykteryjek. Była dobrym i pięknym Człowiekiem²⁴.

Il. 12. Kazimierz Wiłkomirski ze swoją córką Anielą Wojciechowską. Lata 80. XX w.
Źródło: Kolekcja rodziny Wiłkomirskich, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu

²⁴ Relacja ks. Andrzeja Gładysza.

Aktywność scenograficzna Anieli Wojciechowskiej nie doczekała się dotychczas opracowania. Twórczość artystki nie jest wzmiankowana przez krytyków czy recenzentów, natomiast jej scenografie odnotowuje „Encyklopedia Teatru Polskiego” [Zał. 1].

Od kilkudziesięciu lat badania nad znaczeniem opisu scenografii i stosowanych do tego narzędzi teatrologicznych podejmuje się na wielu konferencjach naukowych. Warto tu przywołać konferencję „Odslony polskiej scenografii między XX i XXI wiekiem”, którą w 2013 r. zorganizowała Katedra Teatru i Dramatu Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Katedra Scenografii krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, czy też konferencję, która miała miejsce w 2018 r., pt. „Dokumentacja przedstawień – między rejestracją a kreacją” w Domu Oświatowym Biblioteki Śląskiej w Katowicach.

Badaczem, który w sposób szeroki zajmował się specyfiką scenografii i stworzył „zbiorczy portret fenomenu polskiej plastyki teatralnej”²⁵ był Zenobiusz Strzelecki, jego badania zamykają się jednak na latach 80. XX w. Należy w tym miejscu wspomnieć, że w ostatnich latach ukazało się kilka cennych publikacji, wydawanych przez Instytut Sztuki PAN, Muzeum Śląskie – Centrum Scenografii Polskiej, czy też przez teatry i muzea przy okazji wystaw. Świadczą one o docenianiu twórczego wkładu scenografów w rozwój współczesnego teatru. Przywołać warto opracowania poświęcone Jadwidze Pożakowskiej²⁶, Jerzemu Skarżyńskiemu²⁷, Teresie Roszkowskiej²⁸ czy Krystynie Zachwatowicz-Wajdzie²⁹. Próba kontynuacji badań Strzeleckiego jest także trzytomowa monografia pt. „Zmiana ustawienia. Polska scenografia teatralna i społeczna XX i XXI wieku” pod redakcją Doroty Buchwald i Dariusza Kosińskiego, która ukazała się w 2020 r. Bogato ilustrowane wydawnictwo Instytutu Teatralnego im. Zbigniewa Raszewskiego jest rezultatem i zwieńczeniem projektu badawczego realizowanego w tym ośrodku w latach 2017-2020. W monografii zaprezentowane zostały wybrane dokonania polskich scenografów drugiej połowy XX i początków XXI wieku, brak wśród nich jednak Anieli Wojciechowskiej.

Zdając sobie sprawę, że powyższa prezentacja postaci i projektów scenograficznych Wojciechowskiej jest niekompletna, autorka miała na celu jedynie zasygnalizować ich istnienie badaczom i historykom sztuki. Korzystając z warsztatu bibliotekoznawstwa i informatologii, warto przebadac, gdzie i w jakiej ilości do-

²⁵ Tamże, 214.

²⁶ Kazimierz Braun, *Pani scenograf. Jadwiga Pożakowska na scenach polskich* (Gdańsk: Muzeum Narodowe w Gdańsku, 2010).

²⁷ *Mapy wyobraźni. Surrealne światy Jerzego Skarżyńskiego*, red. Sylwia Ryś (Katowice: Muzeum Śląskie w Katowicach 2012).

²⁸ Joanna Stacewicz-Podlipska, *Ja bylam wolny ptak... (o życiu i sztuce Teresy Roszkowskiej)* (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2012).

²⁹ Jadwiga Sieraczyńska-Rożek, *Krystyna Zachwatowicz-Wajda. Scenografie teatralne* (Katowice: Muzeum Śląskie, 2017).

stępne są dokumenty, które składają się na pełny obraz spuścizny A. Wojciechowskiej?; jaką wartość artystyczną posiadają zachowane w kaliskiej Książnicy szkice kostiumów i scenografii?; jak wyglądała działalność artystki w latach 1977-2010? Należy przeanalizować pod tym kątem archiwa Teatru Ziemi Mazowieckiej znajdujące się w Instytucie Teatralnym w Warszawie, czy też zbiory Centrum Scenografii Polskiej Oddział Muzeum Śląskiego. Badając dorobek artystki warto także w przyszłości odnieść się do systemu kształcenia scenografów pod kierunkiem Władysława Daszewskiego w warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz przybliżyć praktyczne przysposabianie studentów-absolwentów do zawodu³⁰. Te i inne pytanie nasuwają się podczas analizy materiałów dotyczących A. Wojciechowskiej, wchodzących w skład spuścizny rodziny Wiłkomirskich przechowywanej w kaliskiej Książnicy.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

PBP Książnica Pedagogiczna Im. A. Parczewskiego w Kaliszu
Andrzej Gładysz, „Kilka wspomnień związanych z osobą wuja Kazimierza”, maszynopis, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu, Kolekcja rodziny Wiłkomirskich, sygn. Col. III.

Teka XV, Listy rodzinne do K. Wiłkomirskiego: Aniela Wojciechowska, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu, Kolekcja rodziny Wiłkomirskich, sygn. Col. III.

RELACJE

Relacja ks. Andrzeja Gładysza

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

„Daszewski Władysław”. 1994. W: *Słownik biograficzny teatru polskiego*, red. Zbigniew Wilski, 151-154. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

„Kosiński Jan Kazimierz”. 1994. W: *Słownik biograficzny teatru polskiego*, red. Zbigniew Wilski, 330-332. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

„Paszkowska Adolfina”. 1994. W: *Słownik biograficzny teatru polskiego*, red. Zbigniew Wilski, 533-534 Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN

³⁰ Szerzej zob.: Zenobiusz Strzelecki, *Polska plastyka teatralna* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1963); Lucja Kossakowska, „Z warsztatu scenografa zamieszczonym w książce”, w: *Światła na wszystkie strony. Prace ofiarowanej Profesor Lidii Kuchtównie*, red. Joanna Stacewicz-Podlipska (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2019), 169-176.

- „Roman Suchecki”. 2008. W: *Leksykon polskich muzyków pedagogów urodzonych po 31 grudnia 1870 roku*, red. Katarzyna Janczewska-Sołomko, 467. Kraków: „Impuls”.
- Serafińska, Maria. 1972. *Słownik artystów plastyków: artyści plastycy okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970; słownik biograficzny*. Warszawa: Okręg Warszawski ZPAP.
- „Swinarski Konrad Ksawery”. 1994. W: *Słownik biograficzny teatru polskiego*, red. Zbigniew Wilski, 683-686. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- „Szajna Józef”. 2006. W: Kosiński, Dariusz. *Słownik teatru*, 427-428. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.
- Wiłkomirska-Wojciechowska, Aniela. „Jerzy Benedykt Dorys. Wspomnienie”, *Gazeta Włoborzca* (1996): 12.

DOKUMENTY ELEKTRONICZNE

- AGORA Kronika teatru polskiego 1944-2014 [online] <http://www.hypatia.pl/web/pageFiles/static/5/agora-kronika-teatru-polskiego-1944-2014.pdf> [dostęp: 22 XI 2021].
- Stanisław Romański [online] <http://www.operomania.hg.pl/spiewacy/romanski.html> [dostęp: 4 XII 2021].
- Marian Stańczak [online] <https://encyklopediateatru.pl/osoby/6322/marian-stanczak> [dostęp: 4 XII 2021].
- Wymazane. Sztuka /nie/znanych kobiet [online] <http://www.ispan.pl/wymazane.-sztuka-nieznanych-kobietprogram-seminarium.pdf> [dostęp: 22 XI 2021].

OPRACOWANIA

- Braun, Kazimierz. 2010. *Pani scenograf. Jadwiga Pożakowska na scenach polskich*. Gdańsk: Muzeum Narodowe w Gdańsku.
- Kossakowska, Łucja. 2019. „Z warsztatu scenografa zamieszczonym w książce”. W: *Światła na wszystkie strony. Prace ofiarowanej Profesor Lidii Kuchtównie*, red. Joanna Stacewicz-Podlipska, 169-176. Warszawa: Instytut Sztuki PAN.
- Ryś, Sylwia (red.). 2012. *Mapy wyobraźni. Surrealne światy Jerzego Skarżyńskiego*. Katowice: Muzeum Śląskie w Katowicach.
- Sieraczyńska-Rożek, Jadwiga. 2017. *Krystyna Zachwatowicz-Wajda. Scenografie teatralne*. Katowice: Muzeum Śląskie.
- Stacewicz-Podlipska, Joanna. 2012. *Ja byłam wolny ptak... (o życiu i sztuce Teresy Roszkowskiej)*. Warszawa: Instytut Sztuki PAN.
- Strzelecki, Zenobiusz. 1963. *Polska plastyka teatralna*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Wiłkomirski, Kazimierz. 1971. *Wspomnienia*. Kraków: Polskie Wydawn. Muzyczne.
- Wiłkomirski, Kazimierz. 1980. *Wspomnienia ciąg dalszy*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne.
- Wysocka, Tacjana. „Kopciuszek w Operze Bałtyckiej”, *Teatr* 9 (1959): 22.

SZTUKA (NIE)ZNANYCH KOBIET.
SCENOGRAFKA ANIELA WOJCIECHOWSKA W ŚWIETLE UNIKATOWYCH
ŹRÓDEŁ ZE ZBIORÓW SPECJALNYCH KSIĄŻNICY PEDAGOGICZNEJ
IM. A. PARCZEWSKIEGO W KALISZU

STRESZCZENIE

W artykule dokonano próby zapoznania się z dorobkiem twórczym Anieli Wojciechowskiej, polskiej scenografki. Jego materialne ślady przechowywane są m.in. w zbiorach specjalnych Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu. Materiały te, ofiarowane bibliotece przez ks. Andrzeja Gładysza, stały się częścią spuścizny rodziny Wiłkomirskich. Aniela Wojciechowska była córką Kazimierza Wiłkomirskiego, (1900-1995), światowej sławy muzyka, wiolonczelisty, dyrygenta, kompozytora i pedagoga.

SŁOWA KLUCZE

polska scenografia, Aniela Wiłkomirska, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu

ART OF (UN) FAMOUS WOMEN.
SET DESIGNER ANIELA WOJCIECHOWSKA IN THE LIGHT OF UNIQUE
HISTORIC COLLECTION OF THE ALFONS PARCZEWSKI PEDAGOGICAL
LIBRARY IN KALISZ

SUMMARY

The article is an attempt to get acquainted with the creative output of Aniela Wojciechowska, Polish set designer. Material traces related to Wojciechowska are kept, among others, in the special collections of the Alfons Parczewski Pedagogical Library in Kalisz. These materials, donated to the library by Fr. Andrzej Gładysz, became part of the legacy of the Wiłkomirski family collection. Aniela Wojciechowska was the daughter of Kazimierz Wiłkomirski (1900-1995), a world-famous musician, cellist, conductor, composer and teacher. Her work as a set designer remains mostly forgotten.

KEYWORD

Polish stage design, Aniela Wiłkomirska, Alfons Parczewski Pedagogical Library in Kalisz

ZAŁĄCZNIK 1

Aniela Wojciechowska – wykaz dorobku scenograficznego

TEATR

1 maja 1952	<i>Klątwa</i> Stanisław Wyspiański forma twórczości: dekoracje reżyseria: Świdorski Jan teatr: PWST, Warszawa
26 stycznia 1953	<i>Sen nocy letniej</i> William Shakespeare forma twórczości: dekoracje reżyseria: Kreczmar Jan teatr: PWST, Warszawa
22 grudnia 1953	<i>Młoda Gwardia</i> Mejtus Juliusz forma twórczości: scenografia ze studentami ASP w Warszawie reżyseria: Majak Antoni teatr: Opera i Filharmonia Bałtycka, Gdańsk
18 lutego 1956	<i>Dobry człowiek z Seczuanu</i> Bertolt Brecht forma twórczości: projekt kostiumów reżyseria: René Ludwik; scenografia: Jan Kosiński teatr: Teatr Domu Wojska Polskiego, Warszawa
1 lipca 1956	<i>Samotność</i> Słomczyński Maciej forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Zamkow Lidia teatr: Teatr Domu Wojska Polskiego, Warszawa
17 stycznia 1957	<i>Szwejk</i> Bertolt Brecht forma twórczości: kostiumy reżyseria: René Ludwik, scenografia: Jan Kosiński teatr: Teatr Domu Wojska Polskiego, Warszawa
8 marca 1957	<i>Pamiętnik Anny Frank</i> Goodrich F., Hackett A. forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Świdorski Jan teatr: Teatr Domu Wojska Polskiego, Warszawa
7 marca 1958	<i>Wizyta starszej pani</i> Friedrich Dürrenmatt forma twórczości: asystent scenografa, kostiumy reżyseria: René Ludwik; dekoracje: Jan Kosiński teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
28 sierpnia 1958	<i>Pan Puntila i jego służa Matti</i> Brecht Bertolt forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Swinarski Konrad teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
29 listopada 1958	<i>Parady</i> Jan Potocki forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Bonacka Ewa; oprawa plastyczna: Władysław Daszewski teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa

16 stycznia 1959	<i>Kopciuszek</i> Prokofiew Sergiusz
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Gogół Jerzy teatr: Opera, Wrocław
3 maja 1959	<i>Księżniczka Turandot</i> Carlo Gozzi
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Swinarski Konrad; scenografia: Henryk Janiga teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
30 maja 1959	<i>Lato siedemnastej lalki</i> Ray Lawler
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Makarewicz Andrzej teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
12 grudnia 1959	<i>Giselle</i> Adolphe Adam
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Gogół Jerzy teatr: Opera, Wrocław
12 grudnia 1959	<i>Maski</i> Bukowski Ryszard
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Gogół Jerzy teatr: Opera, Wrocław
16 grudnia 1959	<i>Wariat i zakonnica</i> Stanisław Ignacy Witkiewicz
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Laskowska Wanda; scenografia: Józef Szajna teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
16 grudnia 1959	<i>W małym dworku</i> Stanisław Ignacy Witkiewicz
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Laskowska Wanda; scenografia: Józef Szajna teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
28 maja 1960	<i>Diabeł i Pan Bóg</i> Jean-Paul Sartre
	forma twórczości: kostiumy reżyseria: René Ludwik; scenografia: Jan Kosiński teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
10 listopada 1960	<i>Makbet</i> Shakespeare William
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Korzeniewski Bohdan teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
6 lutego 1961	<i>Drugi pokój</i> Zbigniew Herbert
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Tychowa Lucyna teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
6 lutego 1961	<i>Rekonstrukcja poety</i> Zbigniew Herbert
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Pieńkiewicz Jowita teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
25 maja 1961	<i>Król Edyp</i> Sofokles
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: René Ludwik; scenografia: Jan Kosiński teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
15 lipca 1961	<i>Heloiza i Abelard</i> Roger Vailland

	forma twórczości: kostiumy reżyseria: Kreczmar Jerzy dekoracje: Jan Kosiński teatr: Stary Teatr im. Heleny Modrzejewskiej, Kraków
16 września 1961	<i>Nosorożec</i> Eugène Ionesco
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Laskowska Wanda scenografia: Andrzej Sadowski teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
24 stycznia 1962	<i>Will Stark</i> Warren Robert Penn
	forma twórczości: kostiumy reżyseria: Rene Ludwik dekoracje Jan Kosiński teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
1 marca 1962	<i>Ślicznotka</i> Aleksiej Tołstoj
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Świdorski Jan teatr: PWST, Warszawa
1 marca 1963	<i>Wizyta starszej pani</i> Friedrich Dürrenmatt
	forma twórczości: kostiumy reżyseria: René Ludwik scenografia: Jan Kosiński teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
27 kwietnia 1963	<i>Ksiądz</i> Marek Juliusz Słowacki
	forma twórczości: kostiumy reżyseria: Hanuszkiewicz Adam dekoracje: Jan Kosiński teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
9 maja 1963	<i>Lekkomyślna siostra</i> Włodzimierz Perzyński
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Domańska Stefania scenografia: Krzysztof Pankiewicz teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
5 czerwca 1963	<i>Agamemnon</i> Ajschylos
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Dejmek Kazimierz scenografia: Zenobiusz Strzelecki teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
5 czerwca 1963	<i>Elektra</i> Eurypides
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Dejmek Kazimierz scenografia: Zenobiusz Strzelecki teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
5 czerwca 1963	<i>Żaby</i> Arystofanes
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Dejmek Kazimierz scenografia: Zenobiusz Strzelecki teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
21 lipca 1963	<i>Teodor Gentleman</i> Tadeusz Szeligowski
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Rotbaumówna Lia teatr: Opera, Wrocław
26 października 1963	<i>Niezwykła przygoda Pana Kleksa</i> Jan Brzechwa

	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Dejmek Kazimierz scenografia: Jan Marcin Szancer teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
6 listopada 1963	<i>Śluby panińskie, czyli Magnetyzm serca</i> Aleksander Fredro
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Domańska Stefania scenografia: Zenobiusz Strzelecki teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
9 listopada 1963	<i>Skrzywdzeni i poniżeni</i> Dostojewski Fiodor
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Berwińska K., Wróblewska W. teatr: Teatr Ziemi Mazowieckiej, Warszawa
20 listopada 1963	<i>Wizje Simony Machard</i> Bertolt Brecht
	forma twórczości: kostiumy reżyseria: René Ludwik dekoracje: Jan Kosiński teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
22 lutego 1964	<i>Król Ryszard Drugi</i> Shakespeare William
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Szletyński Henryk teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
9 kwietnia 1964	<i>Fireyk w zalotach</i> Franciszek Zabłocki
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Wyszomirski Józef scenografia: Władysław Daszewski teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
9 kwietnia 1964	<i>Tradycja dowcipem zalatwiona</i> Kamiński Maciej
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Wyszomirski Józef teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
1 czerwca 1964	<i>Pinokio</i> Jadwiga Szajna-Lewandowska
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Mróz Maksymilian teatr: Opera, Wrocław
20 listopada 1964	<i>Wiśniowy sad</i> Antoni Czechow
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Krasnowiecki Władysław scenografia: Teresa Roszkowska teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
9 listopada 1965	<i>Wędrówka Mistrza Kościeja</i> Michel de Ghelderode
	forma twórczości: kostiumy reżyseria: René Ludwik dekoracje: Jan Kosiński teatr: Teatr Dramatyczny, Warszawa
16 listopada 1965	<i>Kordian</i> Juliusz Słowacki
	forma twórczości: kostiumy reżyseria: Dejmek Kazimierz dekoracje: Kazimierz Dejmek teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
21 lutego 1967	<i>Kordian</i> Juliusz Słowacki

	forma twórczości: kostiumy reżyseria: Dejmek Kazimierz dekoracje: Kazimierz Dejmek teatr: Teatr Narodowy, Warszawa
22 kwietnia 1967	<i>Zaręczyny w klasztorze</i> Sergiusz Prokofiew
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Rotbaumówna Lia teatr: Opera, Wrocław
8 lipca 1967	<i>Szósta żona Sinobrodego</i> Jacques Offenbach
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Rotbaum Lia teatr: Opera i Filharmonia Bałtycka, Gdańsk
21 marca 1970	<i>Wesele Figara</i> Mozart Wolfgang Amadeusz
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Rotbaumówna Lia teatr: Teatr Wielki, Warszawa
14 grudnia 1972	<i>Od wieczora do południa</i> Rozow Wiktor
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Towstogonow Aleksander teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
16 lutego 1973	<i>Sama Słodycz</i> Ireneusz Iredyński
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Hübner Zygmunt scenografia: Jan Banucha teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
31 marca 1973	<i>Punkt przecięcia</i> Claudel Paul
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Kreczmar Jerzy teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
20 maja 1973	<i>Ćwiczenia ze Słowackiego</i> Juliusz Słowacki
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Kreczmar Jan teatr: PWST, Warszawa
3 listopada 1973	<i>Szczśliwe wydarzenie</i> Sławomir Mrożek
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Axer Erwin scenografia: Ewa Starowieyska teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
2 marca 1974	<i>Lir</i> Edward Bond
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Axer Erwin scenografia: Ewa Starowieyska teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
26 czerwca 1974	<i>Grupa Laokoona</i> Tadeusz Różewicz
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Hübner Zygmunt scenografia: Jan Banucha teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
18 stycznia 1975	<i>Niezwykłe przygody Pana Kleksa</i> Jan Brzechwa
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Straszewska Maria teatr: Teatr Polski, Wrocław
1 lutego 1975	<i>Rzecz listopadowa</i> Ernest Bryll

	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Axer Erwin scenografia: Ewa Starowieyska teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
16 kwietnia 1975	<i>Jan Gabriel Borkman</i> Henrik Ibsen
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Bardini Aleksander scenografia: Jan Banucha teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
7 czerwca 1975	<i>Gra</i> Wojsław Brydak
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Englert Maciej scenografia: Marek Lewandowski teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
4 września 1975	<i>Così fan tutte</i> Wolfgang Amadeusz Mozart
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Bardini Aleksander scenografia: Ewa Starowieyska teatr: Warszawska Opera Kameralna, Warszawa
22 listopada 1975	<i>Don Pasquale</i> Donizetti Gaetano
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Lipińska Olga teatr: Opera Śląska, Bytom
17 grudnia 1975	<i>Emigranci</i> Sławomir Mrożek
	forma twórczości: asystent scenografa scenografia: Ewa Starowieyska reżyseria: Kreczmar Jerzy teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
6 maja 1976	<i>Wiśniowy sad</i> Antoni Czechow
	forma twórczości: asystent scenografa reżyseria: Prus Maciej scenografia: Łukasz Burnat teatr: Teatr Współczesny, Warszawa
1 czerwca 1977	<i>Pinokio</i> Jadwiga Szajna-Lewandowska
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Bojcową Elżbieta teatr: Teatr Muzyczny, Gdynia
3 lutego 1979	<i>Niezwykłe przygody Pana Kleksa</i> Jan Brzechwa
	forma twórczości: scenografia i kostiumy reżyseria: Straszewska Maria teatr: Teatr im. Juliusza Słowackiego, Kraków
14 czerwca 1980	<i>Księżniczka czardasza</i> Emmerich Kálmán
	forma twórczości: scenografia reżyseria: László Vámos, László Hegedüs teatr: Operetka Warszawska, Warszawa
16 lutego 1985	<i>Wesołe kumoszki z Windsoru</i> Nicolai Otto
	forma twórczości: scenografia reżyseria: Rotbaum Lia teatr: Opera, Wrocław

Źródło: Encyklopedia Teatru Polskiego, <https://encyklopediateatru.pl/>

FILMOGRAFIA

1973	<i>Czarne chmury</i> Serial fabularny Współpraca kostiumograficzna Scenografia: Bolesław Kamykowski Kostiumy: Janina Ścieszko
1979	<i>Cham</i> Film fabularny - telewizyjny Współpraca kostiumograficzna Scenografia: Teresa Klink Kostiumy: Gabriela Star-Tyszkiewicz
1980	<i>Laureat</i> Film fabularny - telewizyjny Współpraca kostiumograficzna Scenografia: Andrzej Przedworski Kostiumy: Gabriela Star-Tyszkiewicz
1980	<i>Kłusownik</i> Serial fabularny Współpraca kostiumograficzna Scenografia: Roman Różycki Kostiumy: Anna Pawlicka
1982	<i>Na tropach bartka</i> Film fabularny Współpraca kostiumograficzna (w napisach imię: Anna) Scenografia: Roman Różycki Kostiumy: Anna Pawlicka

Źródło: Internetowa baza filmu polskiego FilmPolski.pl